

Libris .RO

Respect pentru oameni și cărți

O scurtă eternitate

PASCAL
BRUCKNER

Filosofia longevității

Traducere din franceză
de Doru Mareș

TREI

Cuprins

Introducere. Renegații cultului tinereții.....	9
<i>Partea întâi. Vara indiană a vieții.....</i>	<i>15</i>
Capitolul 1. Renunțarea la renunțare.....	17
<i>Ușile batante.....</i>	<i>18</i>
<i>Dușul rece.....</i>	<i>24</i>
<i>Înțelepciune sau resemnare?.....</i>	<i>30</i>
Capitolul 2. Să rămâi în dinamica dorinței.....	35
<i>Pensie sau derută?.....</i>	<i>36</i>
<i>Vârsta filosofică.....</i>	<i>40</i>
<i>Ce-o să facem cu acești 20 de ani (de viață-n plus?).....</i>	<i>43</i>
<i>Partea a doua. Viața mereu reînceptă.....</i>	<i>49</i>
Capitolul 3. Rutina salvatoare.....	51
<i>„E și-așa destul că existăm.“ (Doamna de Lafayette).....</i>	<i>52</i>
<i>Splendoarea trivialului.....</i>	<i>55</i>
<i>Aici începe o viață nouă.....</i>	<i>58</i>
<i>Cele două naturi ale repetiției.....</i>	<i>64</i>
<i>Eterna renaștere.....</i>	<i>68</i>
<i>Cântec de lebedă sau auroră?.....</i>	<i>70</i>

Capitolul 4. Împletirea timpurilor	76
<i>Să trăiești de parcă ar fi să mori în clipa următoare?</i>	77
<i>Vechiul budoar al trecutului</i>	79
<i>Întotdeauna este pentru prima dată</i>	83
<i>Vă purtați iarăși ca niște copii?</i>	85
<i>Eurile noastre fantomă</i>	88
Partea a treia. Iubiri târzii	93
Capitolul 5. Poftele vespérale	95
<i>Asimetrii și peremptiune</i>	98
<i>Jugul concupiscentei</i>	105
<i>Solicitări indecente</i>	110
Capitolul 6. Eros și Agapé la umbra lui Thanatos	114
<i>Degustătorii crepusculului</i>	116
<i>Tragedia ultimei iubiri</i>	118
<i>Castul, tandrul și voluptuosul</i>	121
Partea a patra. Să te-mplinești sau să uiți de tine?	127
Capitolul 7. Nici c-o mai fi, e prea târziu, iar și iar!	129
<i>Ocaziile pierdute</i>	130
<i>Hora regretelor</i>	136
<i>Kairos, zeul oportunității</i>	141
<i>Pe pagina albă a viitoarelor tale existențe</i>	143
Capitolul 8. Să reușești în viață; și după?	149
<i>Vai, acesta-s eu!</i>	150

<i>Cele trei chipuri ale libertății</i>	155
<i>O ușă deschisă către necunoscut</i>	158
<i>A reuși, dar nici chiar așa</i>	160
<i>Nu totul e cu putință</i>	163

Partea a cincea. Ce nu moare din noi	171
---	-----

Capitolul 9. Moarte, unde ți-e victoria?	173
---	-----

<i>Capra domnului Seguin</i>	173
<i>Eternitatea îndrăgostită de timp</i>	175
<i>Norocul de-a muri într-o bună zi?</i>	179
<i>„Să iubești ce nicicând n-o fi văzut de două ori“?</i>	181
<i>Martirii anduranței</i>	184
<i>Zombiul din noi</i>	187

Capitolul 10. Nemurirea muritorilor	193
--	-----

<i>Ce ne învață bolile trupului?</i>	194
<i>Ierarhia durerilor</i>	197
<i>Biete consolări</i>	201
<i>Încă o clipă, domnule călău</i>	205
<i>Eternitatea este aici și acum</i>	206

Concluzie. A iubi, a sărbători, a servi	213
--	-----

Post scriptum	217
----------------------------	-----

Capitolul 1

Renunțarea la renunțare

„Să îmbătrânești este deocamdată singura modalitate care s-a găsit pentru a trăi mult.“

Sainte-Beuve

Ce s-a schimbat în societate din 1945 încoace? Acest lucru fundamental: viața a încetat să mai fie scurtă, efemeră precum un tren care trece, pentru a relua o metaforă a lui Maupassant. Sau, mai degrabă, este simultan prea scurtă și prea lungă, oscilând între povara plictisului și scânteierea urgenței. Fie se-ntinde pe perioade interminabile, fie trece ca un vis. De un secol, specia ome-nească joacă într-adevăr cartea prelungirilor, cel puțin în țările bogate, unde speranța de viață a crescut de la 20 la 30 de ani peste medie. O îngăduință ce variază în funcție de sex și de clasa socială. Medicina, „această formă armată a finitudinii noastre“ (Michel Foucault), ne acordă o generație suplimentară. Un imens progres, întrucât acestei voințe de a trăi plenar îi corespunde o amânare a bătrâneții, care, cu două veacuri în urmă, începea la vârsta de 30 de ani.³ Speranța de viață, care era, în 1800, între 30 și 35 de

³ Patrice Bourdelais, în *Le Débat* nr. 82 (mai 1994), amintește că, în 1750, doar între 7% și 8% din populația franceză își sărbătorea cea de-a șaizecea aniversare. În 1985, 82% din bărbații adulți și până la 92% din femei aveau șansa de a atinge vârsta de 60 de ani. Unui sexagenar din zilele noastre îi trăiesc părinții, rudele colaterale, copiii și nepoții. Până la patru generații pot coabita în cadrul aceleiași familii, mai ales în cazul femeilor. În secolul al XVIII-lea, bătrânețea începea când nu mai puteau fi folosite armele ori pe la 60 de ani. Faptul că speranța de viață atinge acum 110 ani privește un număr tot mai mare de oameni. Rata centenarilor crește în Franța cu 7% pe an.

ani, a crescut la 45–50 de ani în 1900 și, de atunci, am câștigat un supliment de trei luni în fiecare an. O fetiță din două, născută acum, va fi centenară. Longevitatea se răsfrânge asupra tuturor, încă din copilărie, și nu are legătură numai cu cei care se apropie de capătul vieții, ci cu toate categoriile de vârstă. Să știi de la 18 ani că poți să trăiești 100 de ani, cum e cazul *milenialilor*⁴, dă peste cap total concepția noastră despre studii, despre carieră, despre familie, despre iubire și face din existență un drum lung și sinuos, cu posibilitatea de a rătăci pe alocuri, de a hoinări și având dreptul la ratări și reluări. De acum, *avem timp*: e inutil să te repezi să te căsătorești și să faci copii la 20 de ani, să-ți termini prea devreme studiile. Putem cunoaște mai multe tipuri de formare profesională, putem avea mai multe meserii, mai multe căsătorii. Ultimatumurile societății nu sunt atât ignorate, cât ocolite. Am câștigat o calitate: indulgența față de propriile noastre ezitări. Și o provocare: panica în fața opțiunilor.

Ușile batante

50 de ani este vârsta la care începi cu adevărat să întrezezi scurtimi-
mea vieții. Animalul uman cunoaște atunci un soi de suspendare
între două ape. Odinioară, timpul se mișca spre un țel: perfecțiune
spirituală sau împlinire umană; el era orientat. Dar iată că între
ieri și azi se deschide o paranteză inedită. Despre ce este vorba,
în cazul de față? *Despre un răgaz care lasă viața deschisă ca niște uși
batante*. Formidabil pas înainte, care dă totul peste cap: raporturile

⁴ *Les millenials* sau *Génération Y* sunt cei născuți aproximativ între 1980 și 1994 (N.t.)

dintre generații, statutul salariatului, problema conjugală, finanțarea asigurărilor sociale, costul persoanelor cu dizabilități. Apare o nouă categorie, între maturitate și senectute: cea a „seniorilor“, pentru a prelua un termen latin⁵, persoane aflate într-o formă fizică bună și, deseori, mai bine dotate decât restul populației. Este momentul în care mulți, după ce și-au crescut copiii și și-au îndeplinit îndatoririle conjugale, divorțează ori se recăsătoresc. Această schimbare nu afectează numai lumea occidentală: în Asia, în Africa, în America Latină, scăderea fecundității este însoțită de îmbătrânirea populației, fără să se fi gândit cineva la condiția materială a acestei stări de fapt.⁶ Peste tot, politicile publice se gândesc să țină această fracțiune a populației în serviciu până la 65 sau 70 de ani. Vârsta înaintată nu se mai referă doar la un mic număr de supraviețuitori, ci înseamnă de acum viitorul unei părți majoritare a omenirii, cu unica excepție a clasei muncitoare albe americane, supuse unei extrem de neliniștitoare mortalități.⁷ În

⁵ Romanii distingeau, numai pentru bărbați, *infans* – de la 0 la 6 ani, *puer* – de la 7 la 16, *adulescens* – de la 17 la 29, *juvenis* – de la 30 la 45, *senior* – de la 46 la 59, *senex* – de la 60 la 79, *aetate provectus* – după 80 de ani, adică înaintat în vârstă sau, cuvânt cu cuvânt, împins înainte de timpul vieții. Limba latină are două cuvinte pentru timp: *tempus* și *aetas*. *Aetas* înseamnă timpul vieții, proveniența fiind cuvântul *aeuum*, care înseamnă viață și durata vieții; în grecește există cuvântul *aion*, care înseamnă și măduva spinării, considerată a fi sediul vieții.

⁶ În 2040, în Japonia, 40% din populație va avea mai mult de 65 de ani. În prezent, sunt mai mult de 65 000 de centenari. În China, unde politica de a nu avea decât un copil nu a permis asigurarea reînnoirii generațiilor, există 22,6 milioane de cetățeni trecuți de 80 de ani. Prăbușirea natalității riscă să apese asupra dezvoltării țării care va îmbătrâni înainte de a deveni bogată, conform formulării oficiale. În India, dintre cele 87 de milioane de persoane trecute de 60 de ani, jumătate sunt sărace și lipsite de venituri. În 2060, în Franța vor fi mai mult de 200 000 de centenari. Din 2014, speranța de viață în Franța a ajuns la 79,4 ani pentru bărbați și la 85,3 ani pentru femei. Fenomenul atinge toate țările dezvoltate, fără ca experții să poată depista o cauză univocă. Franța rămâne totuși unul dintre liderii mondiali în ceea ce privește speranța de viață. În legătură cu acest subiect, de consultat *L'Erreur de Faust. Essai sur la société du vieillissement*, Descartes & Cie, 2019, de Jean-Hervé Lorenzi, François-Xavier Albouy și Alain Villemeur.

⁷ Potrivit lui Angus Deaton, laureat al Premiului Nobel pentru economie, durata de viață a populației din regiunea Apalașilor este inferioară celei din Bangladesh. Deaton explică această epidemie de morți prin lipsa de speranță, obezitate și criza opiaceelor, consumul masiv de calmante vândute de laboratoare farmaceutice perfide ducând la un număr halucinant de supradoze. Creșterea mortalității atinge și clasa muncitoare albă din Marea Britanie și ar fi interesant de văzut dacă nu

2050, la scară globală, ar trebui să trăiască de două ori mai multe persoane în vârstă decât copii. Altfel spus, nu mai există doar una, ci mai multe bătrâneți și singura care merită acest nume este aceea care precedă moartea. Trebuie să procedăm la un decupaj mai fin al scării generațiilor.

Însă scurttimea vieții este și un factor de intensitate și explică febrilitatea unora de a-și devora zilele rămase, grăbiți să câștige ceea ce au ratat sau să prelungească ce au cunoscut. Este avantajul numărătorii inverse: ne face să consumăm cu aviditate fiecare clipă care trece. După 50 de ani, viața ar trebui să fie cucerită de spiritul urgenței, să fie locuită de o varietate inepuizabilă de poftă.⁸ Cu atât mai mult cu cât, în orice moment, putem fi terminați de o boală sau de un accident. „Din ceea ce sunt acum nu reiese că trebuie să mai fiu și după“, spunea René Descartes. Nesiguranța zilei de mâine, în pofida progreselor medicinei, nu este mai puțin tragică decât în secolul al XVII-lea și nu atenuază precaritatea fiecărei zile care începe. Longevitatea este un adevăr statistic, dar nicidecum o garanție personală. Ne deplăsam pe poteca abruptă a unei creste care ne permite să vedem panorama de ambele părți.

Trebuie să distingem între viitor — categorie gramaticală și viitor — categorie existențială, cea din urmă implicând o a doua zi nu atât contingentă, cât mai ales râvnită și așteptată. Uneia îi ești supus, pe cealaltă o construiești, una ține de pasivitate, cealaltă, de activitatea conștientă. Mâine va fi frig sau va ploua, dar, indiferent de cum va fi vremea, tot voi pleca în călătorie, fiindcă așa am hotărât. Poți rămâne viu până foarte târziu, dar să și exiști, în sensul în care Heidegger definea ființa drept ceea ce consistă

---

cumva mișcarea Vestelor Galbene din Franța dovedește aceeași problematică. Să reamintim că diferența dintre speranța de viață a celor 5% cei mai bogați și a celor 5% cei mai săraci cetățeni ai Franței este de 13 ani.

⁸ În legătură cu acest subiect, de consultat cartea extrem de personală și de literară a lui Christine Jordis, *Automnes. Plus je vieilliss, plus je me sens prête à vivre*, Albin Michel, 2017.

în însuși existentul ce se proiectează spre înainte?⁹ Pentru om, „cea mai grea povară este să trăiască fără să existe“, spunea mai simplu Victor Hugo¹⁰. Ce e de făcut cu cei 20 sau 30 de ani în plus, care ne-au căzut pe cap din greșeală? Iată-ne ca niște soldați care urmează să fie demobilizați și care vor fi înrolați pentru alte bătălii. Esențial, jocurile sunt făcute, ora bilanțului pare a fi sosit și totuși trebuie să continuăm. Bătrânețea constituie o relaxare paradoxală pentru cei care se tem să trăiască și își spun că dincolo, la capătul lungului drum, se află în sfârșit făgăduitul Țărâm al Odihnei, unde vor putea coborî garda și lăsa jos povara. Vara indiană, acest anotimp intermediar, inedit în istorie, le înșală speranțele. Tocmai voi!au să-și ia vacanță și, când colo, trebuie să continue.

Acest răgaz, *a priori* lipsit de orice conținut, este în același timp pasionant și angoasant. Acest pachet de zile suplimentare trebuie umplut cu ceva. „Progresul meu constă în faptul de a fi descoperit că nu mai progrez“, scria Sartre în *Cuvintele*, în 1964¹¹, pe când avea 59 de ani și își mărturisea nostalgia după „tânăra beție a alpinistului“. Tot acolo suntem, o jumătate de veac mai târziu? Scadența se apropie, posibilitățile se subțiază, dar mai e loc pentru descoperiri, pentru surprize, pentru iubiri răvășitoare. Timpul a devenit un aliat paradoxal: în loc să ne ucidă, ne ia cu el, e vectorul angoasei și al grabei, „pe jumătate livadă, pe jumătate deșert“ (René Char). Viața întârzie cum întârzie lungile seri de vară în care aerul înmiresmat, mâncărurile rafinate, compania caldă a celor apropiați fac pe fiecare să-și dorească să prelungească momentul magic și să nu se mai ducă niciodată la culcare.

---

⁹ Heidegger, *Qu'est-ce que la métaphisique?*, Întrebările I și II, Gallimard, 1938, pp. 34-35.

¹⁰ Victor Hugo, *Les châtiments*, Hachette, 1932, p. 337; [*Pedepsele*, apărută în limba română la Ed. Minerva, 1996, traducere de Ion Balu. (N.r.)]

¹¹ Jean-Paul Sartre, *Les Mots*, Folio Gallimard, pp. 201-202; [*Cuvintele*, apărută în limba română la Ed. Rao, 1997, traducere de Teodora Cristea și Marius Robescu. (N.r.)]

Longevitatea nu este o simplă adăugare de ani, ci modifică profund relația noastră cu existența. În primul rând, permite mai multor omeniri diacronice să coabiteze pe acest pământ, având referințe și memorii diferite. Ce au în comun un om care atinge centenarul, a cunoscut Primul Război Mondial, pe al Doilea, Războiul Rece, căderea Zidului Berlinului, și un copil care se naște în mediul ecranelor interconectate și al hipertehnologiilor? Ce avem în comun eu și eu însumi, cel care am fost cândva și cel care am devenit? Nimic altceva decât un act de identitate. Cronologiile se ciocnesc unele de altele fără vreo legătură evidentă, referințele diferă, creând între fratele cel mare și cel imediat următor adevărate probleme de traducere, căci ei nu mai vorbesc aceeași limbă. Longevitatea dezarmează persoanele incompatibile: în ziua de azi, poți fi și una, și alta; tată, bunic și străbunic, de pildă, bătrân și sportiv, mamă și mamă purtătoare pentru copilul fiicei și al ginerelui. Un Matusalem pe toate palierele, dar un Matusalem zburdalnic: bărbatul poate procrea până la 75 de ani și poate fi din nou tată în același timp în care fiul lui cel mare îi dăruiește un nepot¹², astfel încât unchiul ori mătușa vor avea cu 40 de ani mai puțin decât nepotul sau nepoata, iar al doilea copil, cu jumătate de secol mai puțin decât fratele lui cel mare. Știința permite veritabile permutări temporale, liniile de rudenie se amestecă asemenea cablurilor dintr-o centrală telefonică, în loc să se succedă, ierarhiile familiale sunt date peste cap, iar în fața noastră se cascadează prăpastii care mătură toate reperatele. Dacă mâine, din întâmplare, centenarii vor ajunge majoritari, ei vor considera septuagenarii drept niște puști prost-crescuți și vor exclama: ah, tinerii ăștia, nimic nu mai respectă!

Așa stau lucrurile în ce privește Răgazul: *omisiunea provizorie a deznodământului*, o incertitudine fundamentală. Existența nu mai este o săgeată care duce de la naștere la moarte, ci o „durată

¹² Exemplul în Michel Philibert, *op. cit.*, p. 174.

melodică“ (Bergson), o prăjitură *mille-feuille* alcătuită din temporalități care se suprapun. Mai degrabă decât să sperăm la o suspendare a zilelor („O, timp, oprește-ți zborul“, cerea Lamartine. Dar „cât timp?“, îi răspundea Alain.), iată că beneficiem de un dar la care nu nădăjduiam. Să te bucuri de un supliment înseamnă să porți doliu după doliu, ca bolnavii de SIDA pe care triterapia i-a salvat *in extremis*. Călăul a rămas cu securea în aer. Viața omezească se desfășoară exact invers decât un roman polițist: știm finalul, știm vinovatul, dar nu avem niciun chef să-l identificăm, ba chiar ne întrebuițăm întregul talent pentru a nu-l demasca. De cum își scoate nasul la iveală, îl implorăm: rămâi ascuns, mai avem nevoie de mulți ani înainte să te găsim. Ultimul capitol al unei cărți poate fi la fel de pasionant ca precedentele, chiar dacă este o recapitulare a lor.

Dacă privilegiul tinereții este că rămâne nedefinită, că nu știe ce urmează să se întâmple, cel al verii indiene este că trișează cu concluzia. *Este vârsta echivocului dintre starea de grație și prăbușire*. După 50 de ani, nepăsarea a trecut, fiecare a devenit mai mult sau mai puțin ceea ce se presupunea că va deveni și, de acum, se simte liber să persevereze ori să se reinventeze.¹³ Maturitatea adună laolaltă, într-o singură persoană, universuri diferite pe care postmaturitatea le va amesteca din nou, ca un accelerator de particule. Adolescență inedită, pubertate tardivă, pe care mulți le-au subliniat: la vârsta declinului nu se mai pune atât problema de a-ți alege calea în viață, cât de a o duce mai departe, de a-i modifica direcția sau de a o îmbogăți. Cum să folosești cum se cuvine acest rest? *This is the first day of the rest of your life*, zic anglo-saxonii. Restul începe încă din prima zi de viață, dar atunci pare a ține de opulență, pe când ulterior se contractă. Timpul este precum iubi-

¹³ Despre această redefinire a vârstelor vieții, de văzut cartea fondatoare a lui Michel Philibert, citată anterior. La fel și Marcel Gauchet, *Le Débat*, 2004, 2005, nr. 132, și magistrala sinteză a lui Éric Deschavanne și Pierre-Henri Tavoillot, *Philosophie des âges de la vie*, Grasset, 2007.

rea la Platon, copil al sărăciei și al abundenței, înseamnă coacerea indispensabilă, așteptarea fecundă care se deschide, dar și uzură, epuizare. Să avansezi în vârstă înseamnă să intri pe domeniul calculului: totul ne este numărat, fiecare zi care trece ne rărește opțiunile, ne obligă la discernământ.

Numai că adolescența paradoxală a celui de 50 de ani nu va deschide drumul către vreo rațiune superioară. Claude Roy se referă magnific la „această manieră a vieții de a nu-și încheia frazele“. E omeneste să nu închei, să lași o fereastră întredeschisă. Vor avea ceilalți grijă să o închidă și să pună punct, nu fără dispute legate de destinul nostru. Într-o carte celebră, Kierkegaard distinge trei etape ale drumului vieții: stadiul estetic — cel al prezentului imediat, stadiul etic — cel al exigenței morale și stadiul religios — cel al împlinirii.¹⁴ Definiția stimulează, dar cine ar mai putea să-și împartă parcursul vieții în trei etape clare ca planul unei disertații? Existența este o perpetuă introducere în ea însăși, iar asta până la final, fără gradatie. Nu locuim în timp decât fiind în permanență expulzați din el, ținuți la ușa prezentului. Suntem ființele fără adăpost ale duratei.

Dușul rece

Rămâne următoarea înșelătorie fundamentală: nu viața au prelungit-o știința și tehnicile, ci bătrânețea. Adevăratul miracol ar fi să ne menținem până în pragul morții în forma și cu aparența unui adult de 30 sau 40 de ani, proaspeți și plini de bună-dispoziție, să locuim pentru totdeauna în vârsta pe care ne-o alegem.

¹⁴ Sören Kierkegaard, *Étapes sur le chemin de la vie*, 1845, Tel Gallimard, 1979.

Chiar dacă tehnologia „prelungirii“ lucrează în acest sens printr-o serie de tratamente, de cercetări asupra celulelor și mitocondriei¹⁵, suntem încă departe. Acești ani sabatici sunt un cadou otrăvit: trăiești mai mult, dar bolnav, pe când speranța de viață în deplină sănătate stagnează.¹⁶ Medicina a devenit un mecanism pentru fabricat handicapuri și demență.¹⁷ Fiindcă asta ni se alocă: 20 de ani de viață deja uzată! Ne-ar plăcea să ne păstrăm chipul preferat, ales de noi din toate cele pe care ni le-a oferit propria evoluție, sau să ni-l regăsim printr-o mișcare de bisturiu. Să mai obținem ani nu este tolerabil decât dacă trupul și spiritul ne rămân într-o condiție decentă.

Așadar, teroarea îmbătrânirii sporește pe măsură ce viața devine mai lungă, iar *bătrânețea îmbătrânitoare* dă înapoi. Și apare din ce în ce mai devreme, începând încă din adolescență. Fete de 20 de ani își congelează ovocitele și fac operații estetice, reconstruindu-și nasul, buzele, sânii, posteriorul, chiar din pragul existenței. Chirurgia devine accesoriu obligatoriu pentru o întreagă generație care visează la metamorfozare, cu riscul de a genera o omenire de clone. Anatomia primitivă nu este anatomia visată, iar anatomia visată nu este niciodată satisfăcută de anatomia constatăată. Pielea nu este niciodată destul de întinsă, de re-densificată, de re-încarnată, pieptul nu este suficient de sus, pomeții, destul

¹⁵ Vezi Laurent Schwartz, *Vers la fin des maladies? Une approche révolutionnaire de la médecine*, prefață de Joël de Rosnay, Les liens qui libèrent, 2019. În prefață, Joël de Rosnay îi dă dreptate doctorului Schwartz, care dorește să înlocuiască complexitatea cu „simplexitatea“ ce ar permite regruparea maladiilor în câteva mari categorii pentru a le trata global. Dacă va reuși, va fi un mare progres pentru medicina personalizată, predictivă și proactivă de mâine.

¹⁶ Conform biologului Jean-François Bouvet, trăim mai mult, dar bolnavi vreme mai îndelungată. Pentru ca speranța de viață să crească, va trebui ca lupta împotriva cancerului și a maladiilor neurovegetative să progreseze atât pentru bărbați, cât și pentru femei. În schimb, dacă, pentru un centenar, probabilitatea de a muri în anul în care a împlinit suta de ani este de 50%, această probabilitate descrește după 105 ani, conform Elisabettei Barbi, de la Universitatea Sapienza din Roma (studiu apărut în revista *Science* din 29 iunie 2018). Desigur, vestea este încurajatoare, dar tot trebuie mai întâi să ajungi la vârsta respectivă, să faci parte dintre *happy few*...

¹⁷ Anne-Laure Boch, neurobiolog, *Le Débat*, 2013, nr. 174.